

14. Поправки до Конституції США. URL: <https://studlib.info/pravo/5241-popravki-do-konstitucii-ssha/>.

КИСЕЛЬОВА О. І.,
доктор юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
(Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету)

УДК 342.98

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ АБО ОСОБАМИ, ЩО ЇХ ЗАМІНЮЮТЬ, ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню інституту адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей, аналізу фактичних і нормативних підстав такої відповідальності, виявленню особливостей притягнення до адміністративної відповідальності й накладення адміністративних стягнень.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, склад правопорушення, батьки або особи, які їх замінюють, виховання дітей.

Статья посвящена исследованию института административной ответственности за невыполнение родителями или лицами, их заменяющими, обязанностей по воспитанию детей, анализу фактических и нормативных оснований такой ответственности, выявлению особенностей привлечения к административной ответственности и наложения административных взысканий.

Ключевые слова: административная ответственность, состав правонарушения, родители или лица, их заменяющие, воспитание детей.

The article is devoted to the study of the institute of administrative responsibility for the failure of parents or individuals to replace the duties of raising children, to analyze the actual and normative grounds for such responsibility, to identify the features of bringing to administrative liability and imposing administrative penalties.

Key words: administrative responsibility, composition of the offense, parents or persons who replace them, upbringing of children.

Вступ. Головною цінністю будь-якої демократичної соціальної держави, що турбується про гідне майбутнє своїх громадян, традиційно вважається сім'я, де основна увага приділяється дітям. Державна сімейна політика є важливим інструментом впливу на забезпечення умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення життєвого рівня, зміцнення й розвитку соціального інституту сім'ї загалом. Так, відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію державної сімейної політики», мета державної сімейної політики полягає в забезпеченні сприятливих умов

для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення її життєвого рівня, підвищення ролі сім'ї як основи суспільства. Адже неналежне виховання або повне ігнорування обов'язків щодо виховання та розвитку дітей батьками або особами, на яких законом покладено такі обов'язки, в подальшому позначається на поведінці неповнолітніх, має наслідком збільшення кількості правопорушень серед неповнолітніх.

З огляду на основні напрями сучасної державної сімейної політики в Україні – підтримка сім'ї, надання допомоги батькам, що позбавлені батьківських прав, з метою повернення дитини в біологічну сім'ю, такі заходи відповідальності, як позбавлення батьківських прав, відсторонення опікуна чи піклувальника від виконання покладених на них обов'язків, не є сьогодні пріоритетними. Водночас адміністративна відповідальність батьків (інших законних представників) неповнолітніх за неналежне виконання обов'язків продовжує бути дієвим заходом профілактики правопорушень, а застосування заходів такої відповідальності дає змогу впливати на батьків або інших законних представників неповнолітніх, не перешкоджаючи їх спілкуванню з дитиною. У зв'язку з цим це питання потребує досконалого вивчення, аналізу, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Проблемні питання відповідальності батьків за невиконання обов'язків щодо утримання та виховання дітей досліджували Л. Красицька, О. Лапчевська, К. Романко, З. Ромовська, Ю. Червоний, В. Гопанчук, О. Дзера та інші науковці. Разом із тим у правовому регулюванні відносин у сфері встановлення й застосування адміністративної відповідальності за невиконання батьками (іншими законними представниками) неповнолітніх обов'язків щодо їх утримання та виховання існує низка проблем, які потребують підвищеної уваги.

Постановка завдання. Отже, метою статті є дослідження адміністративної відповідальності за невиконання обов'язків щодо утримання та виховання неповнолітніх їхніми батьками (іншими законними представниками) і вироблення теоретичних пропозицій щодо вдосконалення цього публічно-правового інституту.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання й розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право й зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці [1].

Згідно з ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [2].

Стаття 150 Сімейного кодексу України передбачає, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя [3].

Аналіз приписів Закону України «Про освіту» й Закону України «Про охорону дитинства» дає змогу дійти висновку, що під невиконанням обов'язків щодо виховання та навчання дітей варто розуміти різні форми бездіяльності, у результаті яких відсутня належна турбота про виховання та навчання неповнолітніх. Ухилення батьків та осіб, що їх заміняють, від виконання своїх обов'язків може виражатися в тому, що вони не піклуються про моральне виховання, фізичний розвиток дітей і зміцнення їхнього здоров'я, створення необхідних умов для своєчасного одержання ними освіти, успішного навчання, підготовки до трудової діяльності тощо.

Отже, правовою підставою для покладання відповідальності на батьків (законних представників), за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, є наявність ознак та елементів складу правопорушення, що полягає в невиконанні батьками чи іншими особами, які їх замінюють, обов'язків щодо утримання, виховання, навчання, захисту прав та інтересів неповнолітніх. З'ясування цих ознак і правильне застосування норми сприяють дотриманню принципів законності й презумпції невинності.

Об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, є суспільні відносини, що складаються в процесі реалізації конституційних прав неповнолітнього, передбачених законодавством.

Права неповнолітніх дітей закріплюються Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Законом України «Про охорону дитинства», Сімейним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини в цій сфері.

Сімейний кодекс України містить спеціальну главу 13 «Особисті немайнові права і обов'язки батьків і дітей», яка включає норми, що регулюють особисті взаємини батьків і дітей.

У разі скоєння адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, обмежуються законні права та інтереси дитини й, відповідно до вказаної статті, неповнолітній, котрий зазнав порушення законних прав та інтересів, визнається потерпілим.

Тому під час застосування ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення важливо розуміти, хто вважається неповнолітнім. І саме в цій частині вже постає перша проблемна ситуація. Адже, згідно зі ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», неповнолітній – громадянин у віці до 18 років, тобто нібито всі діти у віці до 18 років – неповнолітні. Разом із тим, відповідно до ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України та ч. 1 ст. 32 Цивільного кодексу України, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, існування норм, які по-різному вказують, хто є неповнолітнім, призводить до різного тлумачення.

З об'єктивного боку аналізоване правопорушення полягає в дії або бездіяльності батьків чи інших законних представників неповнолітніх, тобто в тому, що вони не виконують або неналежним чином виконують свої обов'язки щодо виховання та навчання дітей: не дбають про моральне виховання, фізичний розвиток дітей і зміцненні їхнього здоров'я, створення необхідних умов для здобуття ними освіти, успішного навчання тощо.

У частині 2 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30.03.2007 № 3 визначено, що означає «не піклування про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовки до самостійного життя»:

- незабезпечення необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складник виховання;
- не спілкування з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення;
- ненадання дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей;
- не сприяння засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі;
- не виявлення інтересу до її внутрішнього світу;
- не створення умов для здобуття нею освіти [4].

Але можна зазначити, що недоліком законодавчої норми, закріпленої в ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, є відсутність ознак, характерних для цього правопорушення. Законодавець у диспозиції ч. 1 зазначеної норми лише перераховує обов'язки батьків, невиконання яких тягне адміністративно-правові санкції.

Якщо аналізувати зміст указаної норми, то ухиленням від виконання батьківських обов'язків не повинна вважатися будь-яка дія, а вважатиметься невиконання обов'язків, чітко передбачених законодавством, і лише тих, які стосуються забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання дітей. А оскільки пояснення терміна «законодавство»

в Кодексі України про адміністративні правопорушення не наведено, то можна використувати його в значенні, вказаному в Рішенні Конституційного Суду України від 09.07.1998 у справі про тлумачення терміна «законодавство». Так, варто виходити з того, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети й постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їхніх повноважень і відповідно до Конституції України й законів України. Тобто якщо вказані акти передбачають обов'язки батьків стосовно дітей, які стосуються забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання останніх, то за їх невиконання таких батьків мають притягувати до відповідальності згідно з ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Як приклад, про обов'язки, які щодо дітей повинні виконувати батьки, йдеться в ст. ст. 150, 180 Сімейного кодексу України і ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства». Зокрема, зі змісту положень ст. 150 Сімейного кодексу вбачається, що батьки повинні піклуватися про здоров'я дитини. Тобто якщо дитина захворіла, а батьки не вживають заходів щодо її лікування, то це є порушенням. Підтверджує вказане й судова практика.

Наприклад, постановами Теплицького районного суду Вінницької області по справі № 144/254/14-п від 27.02.2014 та Ічнянського районного суду Чернігівської області по справі № 733/470/13-п від 28.02.2013 матерів притягнуто до відповідальності за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення через те, що їхні діти захворіли, але вони для їхнього лікування не зверталися до лікарів. Однак часто суди у своїх постановках, що стосуються невиконання батьками обов'язків щодо дітей, не вказують, які саме обов'язки особа не виконала. Так, відповідне порушення, допущене судом першої інстанції, встановив у постанові по справі № 607/9557/13-п Апеляційний суд Тернопільської області 29.07.2013. У ній Апеляційний суд указав: «... судом не досліджено і у постанові не наведено, які саме обов'язки не виконує ОСОБА_1 щодо забезпечення необхідних умов життя та виховання своїх неповнолітніх дітей». І це не єдиний подібний приклад, так як подібне зустрічається в практиці судів досить часто [5].

Однак відсутність кваліфікуючих ознак у цій нормі тягне однакову відповідальність батьків за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення незалежно від характеру і ступеня вчиненого неповнолітнім діяння, це може бути порушення неповнолітнім правил дорожнього руху (перехід проїжджої частини в невстановленому місці), знаходження неповнолітнього в громадському місці в нічний час без супроводу батьків (законних представників), ухилення від навчання, дрібне хуліганство, розпивання алкогольних напоїв у громадських місцях, учинення суспільно небезпечного діяння або злочину тощо, що, на нашу думку, не є справедливим.

Суб'єктами цього правопорушення є особи, які володіють батьківськими правами:

- батьки дитини, тобто особи, офіційно записані у свідоцтві про народження як батько або мати дитини;

- або особи, які замінюють батьків.

До осіб, що замінюють батьків і мають обов'язки щодо дитини, відповідно до положень Сімейного кодексу України, належать: 1) опікун (ч. 4 ст. 249); 2) піклувальник (ч. 4 ст. 249); 3) особа, яка усиновила чи удочерила (ч. 4 ст. 232); 4) патронатний вихователь (ст. 255); 5) прийомні батьки (ч. 2 ст. 256-2); 6) батьки-вихователі дитячого будинку (ч. 2 ст. 256-6); 7) фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування (ст. 261).

Тому, на нашу думку, потребує уваги термінологічне визначення кола осіб, що можуть бути суб'єктами відповідальності за цією статтею, і внесення відповідних уточнень до цієї статті. Адже не зрозуміло, чи можуть бути суб'єктами цього правопорушення родичі дитини: бабуся, дідусь, брат, сестра, тітка, дядько, інші особи, які не визнані в законодавчому порядку законними представниками неповнолітнього, але насправді утримують цю дитину.

Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу або необережності (ч. 1 цієї статті). Ухилення від виконання батьківських прав – це психічне ставлення батька, матері до протиправної поведінки щодо виконання батьківських обов'язків, що виражається у формі умислу чи необережності. Відповідальність у цьому випадку настає, якщо батько, мати розуміли, могли усвідомлювати свої дії (бездіяльність), передбачати їх наслідки й керувати ними, якщо вони мають юридичну і фактичну можливість.

Частиною 1 статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління й за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Так, прикладом необхідності доведення вини може слугувати Постанова Новозаводського районного суду м. Чернігова від 05.07.2017 № 751/3373/17, відповідно до якої розглядалася справа про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з невиконанням батьківських обов'язків стосовно неповнолітньої доньки, яка з 26.05.2017 20 год. 00 хв. по 27.05.2017 01 год. 00 хв. не була вдома й була повернута додому працівниками поліції. У судовому засіданні мати вини не визнала та пояснила, що в той день її донька пішла гуляти й у зазначений час не повернулася додому. Вона хвилювалась і тому пішла її шукати. Потім звернулася до працівників поліції, а вони на неї склали протокол. Пізніше вона дізналася, що донька загубила телефон і шукала його в темряві. Зазначила, що це був єдиний такий випадок, її донька добре навчається, має позитивні характеристики, відзнаки. За цією справою суд дійшов висновку про відсутність складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, в діях матері [6].

Висновки. Проблема безвідповідального ставлення батьків до утримання своїх дітей, дійсно, є однією з найбільш актуальних в Україні. Тому адміністративна відповідальність батьків за неналежне виконання батьківських обов'язків має бути дієвим заходом профілактики правопорушень, а застосування заходів такої відповідальності дає змогу впливати на батьків або інших законних представників неповнолітніх. Але, на жаль, в Україні притягнення до відповідальності за ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення часто використовується лише як додатковий каральний захід, не маючи на меті не допустити повторного порушення прав дітей. Тому для вирішення описаних проблемних моментів, на думку автора, потрібно внести зміни до ч. 1 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, адже використання в диспозиції статті розмитого словосполучення «необхідних умов життя» призводить до неоднозначного застосування цієї статті, так як її розв'язання лежить у площині добросовісності суддів, котрі повинні під час розгляду справ повно й усебічно з'ясувати всі обставини у справі. Невизначеним залишається й положення ст. 1 Закону № 2998-ХІІ у частині встановлення віку осіб, з якого й до якого діти вважаються неповнолітніми. Крім того, потребує уваги термінологічне визначення кола осіб, що можуть бути суб'єктами відповідальності за цією статтею, і внесення відповідних уточнень до цієї статті.

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Прийнятий 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22.
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховно-

го Суду України від 30 березня 2007 р. № 3. Вісник Верховного Суду України. 2007. № 5. С. 7–11.

5. Ухилення від виконання батьківських обов'язків. Адміністративна відповідальність: проблемні питання правозастосування. URL: <http://cvu.com.ua/analytics/ukhilennya-vid-vikonannya-batkivskikh-obovyazkiv-administrativna-vidpovidalnist-problemni-pitannya-pravozastosuvannya>.

6. Постанова Новозаводського районного суду м. Чернігова по справі № 751/3373/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/67578923>.

КРАВЧЕНКО І. А.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
конституційного та адміністративного
права і процесу
(Чорноморський національний
університет імені Петра Могили)

УДК 342.92

ВСТАНОВЛЕННЯ ОЗНАК ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті з'ясовано зміст поняття «домашнє насильство». Вивчено нормативно-правові акти та позиції вчених із цього питання. Встановлено ознаки, які визначають домашнє насильство як адміністративне правопорушення.

Ключові слова: домашнє насильство, фізичне насильство, психологічне насильство, економічне насильство, умисне діяння, член сім'ї, здоров'я, потерпілий.

В статье определено содержание понятия «домашнее насилие». Изучены нормативно-правовые акты и позиции ученых по этому вопросу. Установлены признаки, определяющие домашнее насилие как административное правонарушение.

Ключевые слова: домашнее насилие, физическое насилие, психологическое насилие, экономическое насилие, умышленное деяние, член семьи, здоровье, потерпевший.

The article is defined the meaning of “domestic violence”. The normative legal acts and positions of scientists on this issue are studied. There are established signs that determine domestic violence as an administrative offense.

Key words: domestic violence, physical violence, psychological violence, economic violence, willful act, family member, health, victim.

Вступ. Для соціально орієнтованої правової держави пріоритетним напрямом є збереження і підтримка інституту сім'ї, де шануються моральні та культурні цінності, дотримуються права і враховуються інтереси всіх членів родини.

